

บทที่ 4

สภาพพื้นที่และวิถีชีวิตของคนตำบลบางเจ้าฉ่า

เนื้อหาบทที่ 4 เป็นการนำเสนอผลการศึกษา สภาพพื้นที่และวิถีชีวิตของคนบางเจ้าฉ่า วิถีชีวิตที่ต่างสะท้อนผ่านลักษณะทางประวัติศาสตร์ ประชากร สภาพทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง รวมถึงการจัดการความรู้ร่วมกันของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการจักสาน ให้เป็นไปในลักษณะองค์กรชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่า นอกจากนี้ ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ ตีความ และสังเคราะห์ผลการศึกษาว่า มีผลต่อความสามารถในการจัดการความรู้ของครัวเรือนผู้ประกอบอาชีพการจักสานหรือไม่ไปในคราวเดียวกัน โดยสามารถจำแนกเนื้อหาในการอธิบายออกเป็น 2 ส่วน คือ สภาพพื้นที่และวิถีชีวิตของคนตำบลบางเจ้าฉ่า และองค์กรชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่า โดยแต่ละส่วนเนื้อหาดังกล่าวสามารถนำเสนอรายละเอียดของผลการศึกษาลำดับดังนี้

ส่วนที่ 1 สภาพพื้นที่และวิถีชีวิตของคนตำบลบางเจ้าฉ่า

1. สภาพพื้นที่

1.1 ลักษณะทางกายภาพ

บางเจ้าฉ่า เป็นตำบลที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง ห่างจากที่ว่าการอำเภอโพธิ์ทอง ประมาณ 9 กิโลเมตร โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลเป็นที่ราบลุ่ม ไม่มีป่าไม้และภูเขา ลักษณะดินเป็นดินเหนียวปนทราย และเนื่องจากเป็นตำบลที่อยู่ใกล้แม่น้ำน้อย ทำให้อากาศเย็นสบาย ฤดูร้อนอากาศไม่ร้อนจัด ฤดูฝน ฝนตกชุกตามฤดูกาล และมักจะมีน้ำท่วมบ้างในพื้นที่ลุ่ม มีถนนลาดยางสายโพธิ์ทอง-ท่าช้าง สร้างเลียบคลองชลประทานยางมณี เป็นถนนสายหลักในการเดินทางเข้าสู่ตำบลบางเจ้าฉ่า ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่อื่น ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ต.องครักษ์ อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ต.อ่างแก้ว อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ต.บางระกำ อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง โดยมีแม่น้ำน้อยกั้น
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ต.โคกพุทรา อ.โพธิ์ทอง จ.อ่างทอง

จากแผนที่ข้างต้นของตำบลบางเจ้าฉ่าจะเห็นว่า แบ่งการปกครองออกเป็น 8 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ 1 บ้านห้วยลิงตก หมู่ 2 บ้านห้วยลิงตก หมู่ 3 บ้านโพธิ์ราษฎร์ หมู่ 4 บ้านโพธิ์ราษฎร์ หมู่ 5 บ้านสร้าง หมู่ 6 บ้านสร้าง หมู่ 7 บ้านสามเรือน หมู่ 8 บ้านยางทอง

โดยทุกหมู่บ้านจะสร้างขนานระหว่างแม่น้ำน้อยในทิศตะวันออก และถนนสายโพธิ์ทอง-ท่าช้าง ลักษณะโดยรวมของหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลบางเจ้าฉ่า จะมีความคล้ายคลึงกันหลายด้าน ทั้งนี้ด้วยขนาดพื้นที่ของตำบลไม่ใหญ่มากนัก ลอดจนคนในชุมชนทั้ง 8 หมู่บ้าน มีการไปมาหาสู่กัน เนื่องจากเป็นเครือญาติที่มีการแต่งงานกันไปมาภายในชุมชน ตั้งแต่ก่อนที่จะมีการแบ่งพื้นที่การปกครอง และจัดตั้งเป็นตำบลและมี 8 หมู่บ้านเหมือนอย่างปัจจุบัน

2. วิถีชีวิตของคนตำบลบางเจ้าฉ่า

2.1 ลักษณะทางประวัติศาสตร์

ความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ชุมชนจัดการร่วมกันผ่านเวที “ชวนคิด ชวนพูด ชวนทำ แก้ปัญหาครอบครัวชุมชน” ได้ถูกนำมาใช้ เพื่อบอกเล่าให้ลูกหลานและแขกผู้มาเยือนได้รู้ประวัติศาสตร์ของตำบลบางเจ้าฉ่าเกิดจากตำนานของบรรพบุรุษผู้กล้าชาวบ้าน “แขวงเมืองวิเศษชัยชาญ” (ปัจจุบัน คือจังหวัดอ่างทอง) ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบและมีแม่น้ำไหลผ่านหลายสาย จึงกลายเป็นทางเดินทัพพม่าที่เข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา “นายฉ่า” ซึ่งเป็นคนศรีบัวทอง ได้รวบรวมชาวบ้านเข้าร่วมด้านพม่าที่ค่ายบางระจัน

เมื่อค่ายบางระจันถูกตีแตกในวันจันทร์ เดือน 8 แรม 2 ค่ำ ปีจอ พ.ศ. 2309 หลังจากต่อสู้กับพม่าได้ 5 เดือน นายฉ่าและชาวบ้านที่รอดชีวิตจึงหนีพม่า และมาหลบซ่อนตัวอยู่ที่บริเวณป่ายาง ต่อมาจึงได้สร้างบ้านเรือนบริเวณดังกล่าว โดยเริ่มแรกมีบ้านเพียง 3 หลัง ทางทิศตะวันตกของกลุ่มแม่น้ำน้อยเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน “สร้างสามเรือน” ในขณะนั้น เมื่อมีการแบ่งพื้นที่การปกครองจัดตั้งเป็นตำบล และให้ตั้งชื่อตำบลของตนเองขึ้นมา ชาวบ้านจึงใช้ชื่อของนายฉ่า ซึ่งเป็นผู้กล้าหาญ และได้เลือกถิ่นฐานที่อุดมสมบูรณ์ให้ลูกหลานได้อยู่มาจนถึงทุกวันนี้ว่า “ตำบลบางเจ้าฉ่า” ดังที่ชุมชนได้จัดการความรู้ไว้เป็นบทกลอนตำนานตำบลบางเจ้าฉ่าว่า

ขอย้อนอดีตกาลบางเจ้าฉ่า	เล่าขานมาเป็นประวัติให้ลูกหลาน
คนเก่าเล่าไว้เป็นตำนาน	บอกขานให้ลูกหลานได้จดจำ
ตามประวัติเรื่องราวบางเจ้าฉ่า	คนเก่าเล่าว่า นายฉ่าผู้กล้าหาญ
ร่วมกับชาวแขวงเมืองวิเศษชัยชาญ	เข้าหักหาญกับพม่าที่บางระจัน
หลังจบศึกพาชาวบ้านรอดเหลือยังริมฝั่ง	สืบกำลังริมแม่น้ำน้อยหยุดรักษา
สร้างที่พักได้สามหลังสืบทอดมา	สร้างภูมิปัญญาจักสานงานฝีมือ

สัญลักษณ์คืออย่างใหญ่ยืนต้นคู่	รวมเป็นหมู่เป็นกลุ่มกิ่งไผ่
มีกอไผ่สีสุก รายล้อมเคียงคู่ใจ	กิ่งกอไผ่เคียงคู่กัน
แม่น้ำน้อยคงคาที่ไหลผ่าน	ให้ผู้คนได้อาศัยธารน้ำใส
มีปลามีผักกินสมบุญกายใจ	สะสมไว้เป็นวิถีเกื้อกูลมา

ประวัติศาสตร์บางเจ้าฉ่า ที่ชาวบ้านจัดการความรู้ไว้ในลักษณะตำนานของบรรพบุรุษผู้กล้า ซึ่งใช้เล่าให้แขกผู้มาเยือนทั้งชาวไทยและต่างประเทศฟังทุกครั้งไปนั้น เป็นไปได้ว่าตำนานดังกล่าวเป็นที่รู้จักของชาวบ้านทั่วไปในตำบล จึงทำให้ชาวบ้านสามารถสื่อสารกับคนภายนอกได้ง่ายขึ้น และสามารถบอกถึงการดำรงอยู่ของชุมชนบางเจ้าฉ่าได้ดีที่สุด

นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังพบว่า มีความรู้ทางประวัติศาสตร์อีกชุดหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านบางส่วนจัดการความรู้ไว้เพื่อเล่าหรืออธิบายกับแขกผู้มาเยือนที่สนใจประวัติศาสตร์วิถีการดำเนินชีวิตของคนบางเจ้าฉ่าที่สัมพันธ์กับงานจักสานเป็นการเฉพาะ ซึ่งจะเล่าเหมือนกันว่า สมัยก่อนชาวบ้านบางเจ้าฉ่าทำจักสานยามว่างจากการทำนา โดยสานกระบุง ตะกร้า ใช้สอยภายในครัวเรือน ต่อมาเริ่มสานเพื่อนำไปขายให้ชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงและที่วัดไชโยทุกวันพระ โดยต้องใช้เวลาเดินทางตั้งแต่ตีสอง เพื่อนำกระบุงตะกร้าที่สานไปถึงวัดไชโยราวตีห้า และเมื่อมีผู้นิยมใช้เครื่องจักสานของบางเจ้าฉ่ามากขึ้น ก็เริ่มมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาซื้อชื่อเหมาทุกวันพระ ในราคาที่พ่อค้าคนกลางเป็นผู้กำหนด เป็นเช่นนี้อยู่นานหลายปี จนกระทั่งราว ปีพ.ศ. 2515-2516 สินค้าจากญี่ปุ่นเริ่มเป็นที่นิยมของชาวไทย มีการใช้ภาชนะพลาสติกแทนเครื่องจักสานไม้ไผ่ ทำให้พ่อค้าคนกลางกดราคาเครื่องจักสานของชาวบ้าน

ต่อมาเมื่อการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น เครื่องจักสานจึงกลับมาเป็นที่ต้องการของชาวบ้านอีกครั้งหนึ่ง ประกอบกับเครื่องจักสานของบางเจ้าฉ่ามีเอกลักษณ์ในเรื่องของความละเอียด ประณีต เส้นตอกเล็ก ผูกถี่ และเหนียว เมื่อชาวบ้านได้พูดคุยกันถึงการเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลาง จึงตกลงกันว่าจะไม่นำเครื่องจักสานที่ทำได้ไปขายที่วัดไชโย แต่จะนำมารวมไว้ที่วัดยางทอง ซึ่งเป็นวัดประจำชุมชน (ปัจจุบันเป็นวัดประจำหมู่ที่ 8) และคิดจะหาทางจำหน่ายเอง เมื่อผ่านวันพระไป 2-3 ครั้ง พ่อค้าคนกลางจึงเดินทางเข้ามาที่บางเจ้าฉ่าเพื่อขอซื้อผลิตภัณฑ์ ชาวบ้านจึงมีประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อต่อรองและกำหนดราคาด้วยชุมชนเองตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

การจัดการความรู้ประวัติศาสตร์วิถีการดำเนินชีวิตของคนบางเจ้าฉ่าที่สัมพันธ์กับงานจักสานผ่าน “เรื่องเล่า” ในลักษณะดังกล่าวข้างต้นนั้น ไม่ได้เป็นที่แพร่หลายอย่างตำนานของบรรพบุรุษผู้กล้า แต่จะรู้และเล่ากันในกลุ่มคนทำอาชีพจักสาน รวมถึงแขกผู้มาเยือนที่สนใจงานจักสาน ทั้งนี้การหยิบยกขึ้นมาเป็นประวัติศาสตร์นั้น อาจจะเป็นเพราะกลุ่มคนทำอาชีพจักสาน มีความภาคภูมิใจที่ครอบครัวของตัวเองยังคงใช้ความรู้ที่ได้รับการส่งเสริมให้ลูกหลานสืบสานต่อไปนั้น ยังคงอยู่ในขณะเดียวกันลูกหลานก็สามารถรวมตัว เพื่อร่วมกันสร้างอำนาจการต่อรองกำหนดกลไกราคาได้เอง ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการทำงานร่วมกันในลักษณะกลุ่มแต่นั้นมาจนถึงทุกวันนี้

2.2 ลักษณะทางด้านประชากร

ตำบลบางเจ้าฉ่ำ อำเภอฟุ่โทง จังหวัดอ่างทอง มีจำนวนประชากรทั้งหมด 3,696 คน (อ้างอิงจากข้อมูลของสถานพยาบาลสถานีนอนามัยบางเจ้าฉ่ำ บ้านยางทองหมู่ที่ 8, 15 ธันวาคม 2549) แบ่งเป็น เพศชาย 1,804 คน เพศหญิง 1,892 คน ในจำนวนประชากรทั้งหมดนี้ หมู่ที่ 8 บ้านยางทอง มีประชากรมากที่สุด คือ 807 คน แบ่งเป็นเพศชาย 381 คน เพศหญิง 426 คน รองลงมาเป็นหมู่ที่ 1 บ้านห้วยลิงตก มีประชากร 627 คน แบ่งเป็นเพศชาย 312 คน เพศหญิง 315 คน รองลงมาเป็นหมู่ที่ 4 บ้านโพธิ์ราษฎร์ หมู่ที่ 7 บ้านสร้างสามเรือน หมู่ที่ 3 บ้านโพธิ์ราษฎร์ หมู่ที่ 5 หมู่ที่ 6 บ้านสร้าง และหมู่ที่ 2 บ้านห้วยลิงตก ตามลำดับ ในขณะที่เดียวกันทั้ง 8 หมู่บ้านของตำบลบางเจ้าฉ่ำ ต่างก็มีกลุ่มอายุประชากร 20-39 ปี และ 40-59 ปี ซึ่งเป็นวัยแรงงาน มากกว่ากลุ่มอายุประชากรลำดับอื่น ดังจะแสดงตารางจำนวนประชากรแต่ละหมู่บ้านตามช่วงอายุได้ดังนี้

ตารางที่ 4.1

จำนวนประชากรแต่ละหมู่บ้านตามช่วงอายุ

กลุ่มอายุ ประชากร	ม.1		ม.2		ม.3		ม.4		ม.5		ม.6		ม.7		ม.8		รวม
	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	ช	ญ	
ต่ำกว่า 1 ปี	1	0	0	1	0	1	1	0	0	2	0	0	1	3	1	2	13
1-9 ปี	32	31	17	19	26	21	26	14	9	13	17	14	28	22	43	55	387
10-19 ปี	49	54	19	18	23	27	37	23	24	24	25	21	28	26	65	57	520
20-39 ปี	98	95	51	43	52	52	83	57	48	58	55	41	69	72	116	97	1,087
40-59 ปี	92	91	41	49	51	56	63	62	45	62	45	62	47	64	109	130	1,069
60-79 ปี	36	44	15	23	30	43	42	37	28	26	17	23	27	26	43	60	520
80 ปี ขึ้นไป	4	9	3	2	4	10	8	12	2	8	3	7	1	7	4	25	100
	312	315	146	155	186	210	260	205	156	193	162	168	201	220	381	426	
	627		301		396		465		349		330		421		807		
รวม	ชาย				1,804				หญิง				1,892				3,696

ที่มา: ปรับปรุงจากข้อมูลของสถานพยาบาล (สถานีนอนามัย) บางเจ้าฉ่ำ บ้านยางทอง หมู่ที่ 8

ตำบลบางเจ้าฉ่ำ 15 ธันวาคม 2549

จากตารางข้างต้นจะเห็นว่า มีจำนวนกลุ่มอายุประชากรวัยแรงงานทั้งหมด 2,156 คน ส่วนหนึ่งของกลุ่มอายุประชากรนี้จะทำอาชีพจักสาน ซึ่งผู้ศึกษาพบว่า ต่างมีผลต่อความสามารถในการจัดการความรู้ให้สอดคล้อง และเหมาะสมกับสถานการณ์หรือบริบทชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ได้เป็นอย่างดี เพราะมีฐานการใช้ความรู้ของบรรพบุรุษที่ดีอยู่แล้ว ประกอบกับมีความคล่องตัวที่จะแสวงหาความรู้ เพื่อนำมาสร้างความรู้ใหม่ให้ผลิตภัณฑ์ที่ตนประดิษฐ์สอดคล้องความต้องการของตลาด รวมถึงสามารถบริหารจัดการงานให้เกิดความราบรื่น และสร้างความพึงพอใจแก่ลูกค้าได้อย่างต่อเนื่อง

ในขณะเดียวกันถึงแม้กลุ่มอายุประชากร 60 ปีขึ้นไป ซึ่งมีทั้งหมด 620 คน และมีส่วนที่ทำอาชีพจักสาน มีฐานความรู้ที่ดีมาก แต่ด้วยข้อจำกัดของสภาพร่างกาย เช่น สายตา กระดูกและกล้ามเนื้อ หรือความคล่องตัวที่จะแสวงหาความรู้ใหม่ เพื่อนำมาปรับประยุกต์ใช้กับงานของตนก็ลดลงตามลำดับอายุ นอกจากนี้กลุ่มอายุประชากรที่ต่ำกว่า 20 ปี ที่พอจะมีความสามารถในการทำงานจักสานได้ แต่ก็มีข้อจำกัดในเรื่องของการศึกษาที่ตนต้องทำหน้าที่อยู่ จึงเป็นไปในลักษณะช่วยงานसानเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่ยากเกินไป เช่น ถักดอก ผูกวง หรือ สานหุ่นขนาดเล็ก เป็นต้น

จากประเด็นลักษณะทางด้านประชากร ดังที่ผู้ศึกษาค้นพบและนำเสนอข้อเท็จจริงดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า การที่คน ๆ หนึ่ง จะสามารถจัดการความรู้ด้านหัตถกรรมพื้นบ้านการจักสานให้เป็นรายได้หลักอย่างต่อเนื่อง ภายใต้สถานการณ์หรือบริบทชุมชนในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นระบบทุนนิยม ในที่นี้จะสรุปได้เป็นการเบื้องต้นว่า “อายุผู้ประกอบการอาชีพ” ก็คือ ปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อความสามารถในการจัดการความรู้ของผู้ประกอบอาชีพ ดังเช่นข้อเท็จจริงที่ปรากฏตามผลการศึกษาข้างต้น

2.3 ลักษณะทางสังคมและสถาบันทางสังคม

ตำบลบางเจ้าฉ่าถือได้ว่าเป็นชุมชนที่มีความสงบสุข ตามแบบฉบับของชุมชนในภาคกลางทั่วไป ที่เป็นชุมชนเครือญาติและยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีตามหลักการของศาสนาพุทธ ซึ่งยึดโยงให้คนในชุมชนยังคงเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน บริบทอันดีงามเหล่านี้ต่างเป็นผลสืบเนื่องจากสถาบันภายในชุมชนที่ร่วมกันเป็นกลไกขับเคลื่อน

2.3.1 สถาบันครอบครัว

สถาบันครอบครัวในตำบลบางเจ้าฉ่า ยังคงมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (เฉลี่ย 3 ครัวเรือนหรือ 3 รุ่น ต่อ 1 หลังคาเรือน ได้แก่ ครัวเรือนปู่ย่าหรือตายาย ครัวเรือนลูกและ ครัวเรือนหลาน) คือ จาก 741 หลังคาเรือน มีครัวเรือนถึง 1,406 ครัวเรือน (ข้อมูลจากการสำรวจประชากรปีพ.ศ. 2546) และทุกครัวเรือนไม่ว่าจะประกอบอาชีพอะไร ต่างก็มีบทบาทเหมือน ๆ กัน

นั่นก็คือ การขัดเกลากฎกรรมลูกหลานให้เป็นคนดีของครอบครัวและสังคมไปพร้อม ๆ กับการให้ความรู้เพื่อไว้ใช้ในการเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัว

สำหรับครอบครัวที่ทำงานจักสานเป็นอาชีพหลัก การขัดเกลากฎกรรมจะกระทำผ่านการส่งเสริมความรู้ด้านงานจักสานไปในคราวเดียวกัน ซึ่งจะเป็นไปในลักษณะ “ใช้ไปด้วย สอนไปด้วย” ดังที่ คุณมะลิ กาละแม ให้สัมภาษณ์ว่า

ตอนที่เริ่มทำกระบุง “จุก” ยังคาหัวอยู่เลย แม่เขาใช้ให้ผูก เราก็ผูกไม่เป็น ผูกผิดบ้างถูกบ้าง มั่วไปหมด แม่เขาก็เลยให้เราถักปากกระบุง ทำให้เราดู 3-4 รอบ จากนั้นก็ให้เราลองทำต่อ แรก ๆ ก็ยังไม่สวย แม่ก็ให้ทำใหม่ บอกวิธีทำให้สวยไปพลาง ดูเราไปพลาง สอนเราให้รู้จักอดทน และขยันไปพลาง เขาบอกว่าโตขึ้นจะได้ไม่ต้องอดตาย เขาก็ใช้เราไปพลาง สอนเราไปพลาง อย่างเนี่ยะ จนเราทำกระบุงเป็น แม่ถึงเลิกพูดเลิกสอน (มะลิ กาละแม, สัมภาษณ์)

ปัจจุบันแม้สถานการณ์จะเปลี่ยนไปจากอดีตหลายประการ เช่น มีเทคโนโลยีการสื่อสาร มียานพาหนะ มีค่านิยมที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในระบบฯลฯ สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นปัจจัยที่อาจจะเพิ่มแนวโน้มให้ครอบครัวทั่วไป มีปฏิสัมพันธ์และการขัดเกลากฎกรรมกันน้อยลง แต่สำหรับครอบครัวจักสาน พยายามรักษาปฏิสัมพันธ์และการขัดเกลากฎกรรมระหว่างกันภายในครอบครัว ผ่านการถ่ายทอดความรู้ด้านการจักสานไปในคราวเดียวกันเสมอ ขณะที่ทำงานจักสานร่วมกัน โดยการเพิ่มแรงจูงใจให้ลูกหลานกับงานจักสานที่เขาทำได้ เช่น ให้รางวัลเป็นเงิน เป็นสิ่งของที่ลูกหรือหลานอยากจะได้ เป็นต้น

ดังนั้นสรุปได้ว่า ครอบครัวจักสานเองก็ยังคงพยายามดำรงปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายในครอบครัวที่มีมาแต่ดั้งเดิม คือ “ใช้ไปด้วย สอนไปด้วย” ไว้ ถึงแม้จะต้องเพิ่มแรงจูงใจ ซึ่งไม่มีลักษณะเช่นนี้ในอดีตมาก่อนก็ตาม

2.3.2 สถาบันการศึกษา

ตำบลบางเจ้าฉ่ำมีสถาบันการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ ให้ได้เป็นแหล่งเรียนรู้ เพื่อยกระดับสติปัญญา ทักษะ ความสามารถในการเลี้ยงชีพ และอยู่ร่วมกันได้ ภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสงบสุข ซึ่งมีรายละเอียดทั้ง 2 รูปแบบสถานศึกษา ดังนี้

1) สถาบันการศึกษาในระบบ

ตำบลบางเจ้าฉ่ำ มีสถานศึกษา 4 แห่ง อยู่ในเขตพื้นที่การปกครอง 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 2 วิทยาลัยการอาชีพโพธิ์ทอง หมู่ที่ 3 โรงเรียนวัดโพธิ์ราษฎร์ หมู่ที่ 5 โรงเรียนวัดบ้านสร้าง และหมู่ที่ 8 โรงเรียนวัดยางทอง

จากการศึกษาในประเด็นของการแสดงบทบาท ในการจัดการความรู้
 หัตถกรรมพื้นบ้านการจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ ทั้ง 4 สถานศึกษา ผู้ศึกษาพบว่า โดยข้อเท็จจริงแล้ว
 ทุกสถานศึกษาต่างก็มีการจัดวิชาเรียนที่เกี่ยวข้องกับการจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่เหมือน ๆ กัน โดย
 อาศัยชาวบ้านที่เป็นผู้ประกอบอาชีพการจักสานฝีมือระดับดีมาก มาทำหน้าที่สอน ซึ่งนั่นสะท้อน
 ให้เห็นเป็นการเบื้องต้นว่า ทุกสถานศึกษาต่างก็แสดงบทบาทในการจัดการความรู้หัตถกรรม
 พื้นบ้านการจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ เพื่อให้นักเรียนมีความรู้ ทักษะ และสามารถนำไปใช้เพื่อสืบ
 สถานต่อไป

แต่ทว่าสำหรับโรงเรียนวัดยางทอง ซึ่งเป็นสถานศึกษาที่มีที่ตั้ง อยู่ในเขต
 พื้นที่ ที่มีครัวเรือนผู้ประกอบอาชีพการจักสานมากที่สุด นับจากอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ยังได้
 แสดงบทบาทในการจัดการความรู้การจักสานร่วมกับชุมชนไปพร้อมกันด้วย เช่น ให้เด็กนักเรียน
 ชั้น ป.4-ป.6 เข้าร่วมอบรมการเป็นมัคคุเทศก์นำชม รวมถึงอบรมทักษะการสื่อสารกับนักท่องเที่ยว
 ต่างประเทศ ในขณะเดียวกันยังได้จัดการศึกษาโดยใช้ฐานความรู้หรือภูมิปัญญาของชุมชนมา
 กำหนดเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นเอกสารการสอนให้ลูกหลานบางเจ้าชำสืบทอด
 ภูมิปัญญาที่มีมาแต่บรรพบุรุษไว้อย่างต่อเนื่อง ดังที่ มาลัย โพธิ์ศรี ให้สัมภาษณ์ว่า

อย่างโรงเรียนพิทักษ์พยายามอนุรักษ์เอาไว้ ตรงที่ว่าพี่จะเอาภูมิปัญญาที่มี
 อยู่ในชุมชนมาสอนให้กับนักเรียน โดยจ้างคนในชุมชนที่เก่งการจักสาน
 มาสอนให้กับนักเรียน ป.5-ป.6 ทุกวันพุธ เวลาบ่ายโมง ถึง บ่าย 3 โมง ที่
 มีหลักสูตรนี้ขึ้นมา ไม่ใช่อะไรหรอก แต่ต้องการให้เกิดการสานต่อภูมิ
 ปัญหาด้านการจักสานไม้ไผ่นี้ต่อไปเรื่อย ๆ และเด็กเองก็จะได้ช่วย
 ครอบครัวมีรายได้เพิ่มขึ้น ทุกวันนี้มีนะเด็กบางคนเอาหุ่นมานั่ง ถากดอก
 พันทวง ที่โรงเรียน วันละ 1-2 ลูก เขาจะใช้เวลาช่วงพักมานั่งถัก และทำกัน
 เราก็ไม่ได้ว่าอะไร ดีใจเสียอีก เด็กรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
 (มาลัย โพธิ์ศรี, สัมภาษณ์)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าถึงแม้สถาบันการศึกษาในระบบอย่างโรงเรียนวัดยางทอง
 จะมีการจัดการศึกษาตามโครงสร้างหลักสูตรที่ถูกกำหนดให้ทำหน้าที่แล้ว ยังมีการจัดการศึกษา
 โดยอาศัยฐานความรู้ของชุมชนหรือท้องถิ่นที่มีอยู่มาต่อยอดความรู้ ทักษะ ความสามารถ เพิ่มเติม
 ให้กับนักเรียน บางครั้งถึงแม้ว่าในอนาคตเด็กนักเรียนคิดจะมีอาชีพที่ให้ค่าตอบแทนเป็นเงิน
 ประจำ แต่อย่างน้อย ๆ ความรู้ที่นักเรียนหรือลูกหลานบางเจ้าชำได้รับการส่งเสริมภูมิปัญญา
 การจักสานนี้ จะเป็นความรู้แฝงที่อาจจะสร้างโอกาสให้นักเรียนดึงกลับมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับ
 ตนเองและผู้อื่น

2) สถาบันการศึกษาครอบครัว

พิพิธภัณฑ์เครื่องใช้ไม้ไผ่เป็นสถาบันการศึกษาครอบครัว ที่ชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งขึ้น เมื่อปีพ.ศ. 2540 โดยมีกำนันสุรินทร์ นิลเลิศ เป็นผู้ริเริ่มและแกนนำจัดสร้าง ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญ 3 ประการ คือ

- เพื่อต้องการให้เป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับเครื่องจักสาน และเผยแพร่ให้คนทั่วไปมีความเข้าใจในงานศิลปหัตถกรรมเครื่องจักสาน
- เพื่อปลูกจิตสำนึก ความหวงแหนในมรดกวัฒนธรรมของชุมชน อันจะนำไปสู่รากฐานการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป
- เพื่อกระตุ้นให้ลูกหลาน ได้เห็นความสำคัญและตื่นตัวในการส่งเสริมพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานให้เจริญก้าวหน้าจนเป็นผลิตภัณฑ์ที่ส่งออกต่างประเทศ อันจะส่งผลต่อการกระจายรายได้ไปสู่คนในตำบล และตำบลใกล้เคียงอย่างกว้างขวาง

พิพิธภัณฑ์เครื่องใช้ไม้ไผ่ในขณะนั้น อาศัยชาวเขาเก่า ซึ่งไม่มีผู้ใดใช้แล้ว มาเป็นที่จัดแสดงเครื่องจักสาน ต่อมาปี พ.ศ. 2541-2542 ธนาคารออมสินและสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้สนับสนุนงบประมาณปรับปรุงโรงเรือนดังกล่าว เป็นหอวัฒนธรรมนิทัศน์บางเจ้าฉ่าเครื่องจักสาน จัดแสดงเรื่องราวประวัติความเป็นมาของเครื่องจักสาน องค์ความรู้เกี่ยวกับเครื่องจักสาน เครื่องจักสานไทย การประดิษฐ์และพัฒนาเครื่องจักสาน รวมทั้งจัดแสดงเครื่องจักสานของต่างประเทศ เทคนิค / วิธีการ / ลวดลาย เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่าง อันนำไปสู่การเรียนรู้ แลกเปลี่ยน และพัฒนาเครื่องจักสานไทย ให้เข้าไปสู่อุตสาหกรรมสากลในตลาดโลกมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ภายในตัวอาคาร ส่วนหนึ่งเปิดกว้างเป็นลานอเนกประสงค์ เพื่อใช้เป็นจุดสาธิตการทำเครื่องจักสาน และเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของทุกคนในตำบลบางเจ้าฉ่าและคนนอกตำบลบางเจ้าฉ่า

เมื่อมีการปรับปรุงเสร็จ พิพิธภัณฑ์เครื่องใช้ไม้ไผ่แห่งนี้ จึงเป็นแหล่งส่งเสริมความรู้ที่สำคัญ สำหรับใช้เป็นฐานการส่งเสริมความรู้ ให้ลูกหลานตนเองเห็นความสำคัญและสืบสานต่อไป รวมถึงเป็นแหล่งศึกษาดูงานของชาวไทยและต่างประเทศ ที่สนใจภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมด้านการจักสานได้เป็นอย่างดี

2.3.3 สถาบันศาสนา

ตำบลบางเจ้าฉ่า มีสถาบันศาสนาด้วยกัน 3 แห่ง ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ปกครอง 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 3 วัดโพธิ์ราษฎร์ หมู่ที่ 5 วัดบ้านสร้าง และหมู่ที่ 8 วัดยางทอง สถาบันศาสนาในจำนวน 3 แห่งนี้ มีเพียงวัดยางทองเท่านั้นที่มีความสัมพันธ์กับงานจักสานของชุมชนโดยตรง กล่าวคือ เมื่อครั้งที่ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจากการกีดกันเครื่องจักสานจากพ่อค้าคนกลาง

ปกติราคากระบุงคู่ละ 25-30 บาท เหลือคู่ละ 10 -15 บาท (พ.ศ. 2514-2515) พระครูศิริพัฒนคุณ เจ้าอาวาสวัดยางทองสมัยนั้น ได้ริเริ่มให้ชาวบ้านแก้ปัญหาร่วมกัน โดยอาศัยวัดเป็นสถานที่มา “นั่งคุย นั่งคิด” แนวทางแก้ปัญหา เมื่อได้ข้อสรุปร่วมกันว่าจะไม่นำไปขายให้พ่อค้าคนกลางที่วัดไชโยอีก แต่จะนำเครื่องจักสานมารวมไว้ที่วัดยางทอง จนกว่าจะมีคนมาซื้อและให้ราคา ที่ชาวบ้านพอใจ เวลาผ่านไปไม่นานพ่อค้าคนกลางจึงเดินทางเข้ามาขอซื้องานสานที่ชาวบ้าน นำมารวมไว้ที่วัดยางทอง โดยชาวบ้านร่วมกันกำหนดราคาและรักษาอำนาจการต่อรองโดยชุมชน ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้นสำหรับวัดยางทองแล้ว อาจกล่าวได้ว่านอกจากจะเป็นศาสนสถาน ให้คนในชุมชนปฏิบัติศาสนกิจอย่างวัดทั่ว ๆ ไปแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างการเรียนรู้ให้ ชุมชนรู้จักสร้างอำนาจการต่อรองด้วยชุมชนเอง และจัดการอำนาจการต่อรองนี้ผ่านการถ่ายทอด รุ่นต่อรุ่นภายในชุมชนมาจนถึงทุกวันนี้

ถึงแม้ว่าปัจจุบันวัดจะไม่ใช้สถานที่ นั่งคุย นั่งคิด หรือสถานที่รวมเครื่องจักสาน ของชาวบ้านอย่างอดีต เพราะขณะนี้ชาวบ้านเรียนรู้และจัดการความรู้ของตนเองมาเป็นลำดับ จนกระทั่งบริหารจัดการร่วมกันในลักษณะองค์กรชุมชน มีที่ทำการของชาวบ้านเอง มีผู้นำชุมชน คอยกระตุ้นและเสริมสร้างการเรียนรู้ให้ชุมชนตลอดเวลา แต่วัดก็ยังคงทำหน้าที่ในส่วนของ การขัดเกลา จิตใจของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น เปิดธรรมเทศนาผ่านเสียงตามสายทุกเช้า เดินบิณฑบาตร เพื่อให้คนในชุมชนได้ตักบาตร ทำบุญ และดำรงประเพณีทางศาสนา นอกจากนี้วัดก็พยายาม รักษาความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนไว้ โดยได้จัดสรรพื้นที่และอาคารเพื่อสาธารณะประโยชน์ ของคนบางเจ้าข้า เช่น จัดสรรที่ดินภายในวัดให้ชุมชนสร้างศูนย์จำหน่ายเครื่องจักสานไม้ไผ่ จัดสรรอาคารให้เป็น ที่ทำการขององค์การบริหารส่วนตำบลบางเจ้าข้า

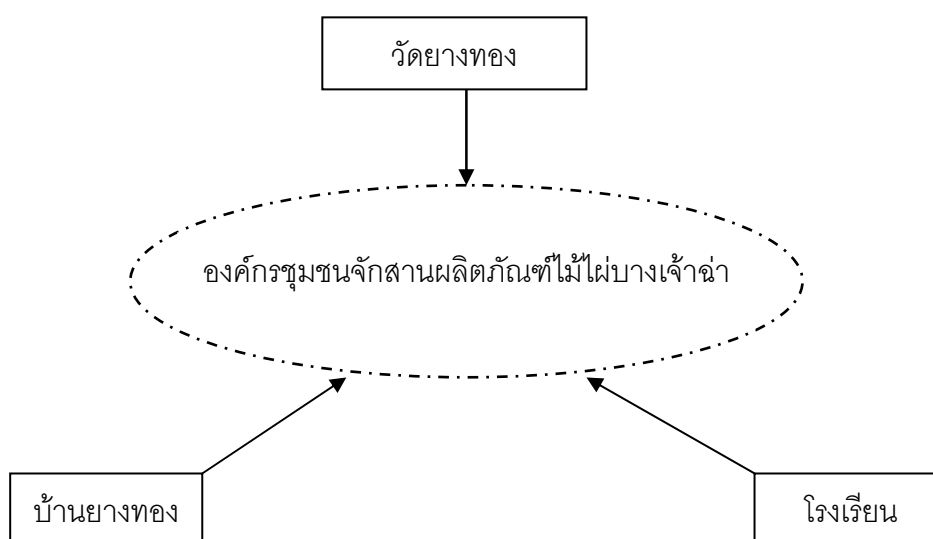
ดังนั้นจะเห็นว่า เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ จากที่วัดเคยมี ส่วนสำคัญในการเป็นแกนนำกระตุ้นให้ชุมชนสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน โดยอาศัยวัดเป็นศูนย์กลาง ปัจจุบันก็สามารถปรับตัวในลักษณะหนุนเสริมให้การบริหารงานชุมชนเป็นไปอย่างราบรื่น ในขณะเดียวกันวัดก็พยายามให้คน “เห็นวัด เห็นพระ และเห็นธรรมะ” อย่างที่เคยเป็นมาในอดีต ถึงแม้สถานการณ์หรือบริบทชุมชนจะเปลี่ยนแปลงไปก็ตาม

จากที่ผู้ศึกษาได้นำเสนอ ลักษณะทางสังคมและสถาบันทางสังคมดังกล่าว ข้างต้น จะเห็นว่า สถาบันทางสังคม ทั้งที่ “บ้าน” ซึ่งก็คือสถาบันครอบครัว ที่ “วัด” ซึ่งก็คือสถาบัน ศาสนา และที่ “โรงเรียน” เป็นเสมือน “หน่วยการจัดการความรู้” (Knowledge Management Unit) ที่มีความสำคัญ เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงขับเคลื่อนไประหว่างกัน ซึ่งตรงตามหลักคิด “บวร” อันสามารถส่งผลให้ตำบลบางเจ้าข้ากลายเป็นองค์กรชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ ที่สร้างความ

ต้องการชี้ให้เห็นตลาดกลุ่มเป้าหมายได้อย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภูมิรูปแบบการจัดการความรู้การจักสานของสถาบันทางสังคมภายในตำบลบางเจ้าฉ่าได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 4.1

รูปแบบการจัดการความรู้การจักสานของสถาบันทางสังคมภายในตำบลบางเจ้าฉ่า

2.4 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ในอดีตสภาพเศรษฐกิจของชุมชนบางเจ้าฉ่า มีลักษณะเป็นแบบสังคมกสิกรรมเพื่อการดำรงชีพ โดยมีการทำนา เป็นอาชีพหลัก เนื่องจากพื้นที่ของชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำไหลผ่านตลอดทั้งปี ดังนั้นแบบแผนของระบบการผลิต จึงเป็นเรื่องของการปลูกข้าวปีละครั้ง การปลูกผักอายุสั้นตามฤดูกาล การจับปลา และการทำเครื่องจักสานไว้ใช้ในครัวเรือน โดยมีเป้าหมายเพื่อการยังชีพเท่านั้น

เมื่อการทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลักในอดีตไม่ได้รับความนิยม ทำให้ในปัจจุบันแต่ละหมู่บ้านในตำบลบางเจ้าฉ่า ต่างมีอาชีพหลักที่เปลี่ยนไป โดยที่หมู่ 1 คนในชุมชนส่วนใหญ่รับราชการและรับจ้างทั่วไป หมู่ 2 คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง หมู่ 3 คนในชุมชนส่วนใหญ่ทำงานในโรงงาน หมู่ 4 หมู่ 5 และหมู่ 6 ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปเป็นส่วนใหญ่ หมู่ 7 และหมู่ 8 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพจักสาน และมีแนวโน้มที่อาชีพจักสานจะกลายเป็นอาชีพหลักแทนอาชีพเกษตรกรรมในหลายหมู่บ้าน เนื่องมาจากการได้รับผลตอบแทนที่สูงกว่าการไปขาย

แรงงานภายนอกชุมชน อีกทั้งผู้นำชุมชนและหน่วยงานจากภายนอกยังให้การสนับสนุน ส่งผลให้อาชีพเกษตรกรรมจึงค่อย ๆ ลดบทบาทลง

โดยเฉพาะหมู่ที่ 8 บ้านยางทอง ซึ่งเป็นชุมชนจักสานแต่ดั้งเดิม เหลือเพียง 14 ครอบครัว ในปีพ.ศ. 2544 ที่ยังคงทำนาอยู่ในลักษณะให้ชาวบ้านหมู่อื่นมาเช่าทำ และในปีพ.ศ. 2547 เหลือครอบครัวที่ยังทำอยู่เพียง 11 ครอบครัวเท่านั้น แต่สิ่งที่น่าสนใจ คือ จำนวนผู้ที่ประกอบอาชีพจักสานในหมู่ที่ 8 มีจำนวนลดลง คือ จาก 75 ครอบครัว ในปีพ.ศ. 2544 เหลือ 68 ครอบครัวในปีพ.ศ. 2547 ทั้งนี้เนื่องมาจาก หลายครอบครัวได้เปลี่ยนจากอาชีพจักสานมาเป็นผู้ประกอบการและพ่อค้ารับซื้อ เครื่องจักสานจากหมู่บ้านอื่นในตำบลบางเจ้าฉ่า และตำบลใกล้เคียง ซึ่งผลการสำรวจข้อมูลด้านอาชีพของตำบลบางเจ้าฉ่า แสดงได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.2

ข้อมูลด้านอาชีพของตำบลบางเจ้าฉ่า

อาชีพ	หมู่ที่ / จำนวนครัวเรือน									รวมครัวเรือน, ทั้งตำบล	
	หมู่ 1	หมู่ 2	หมู่ 3	หมู่ 4	หมู่ 5	หมู่ 6	หมู่ 7	หมู่ 8			
	2544								2547	2544	2547
ทำนา	3	3	5	15	20	15	27	14	11	102	99
สวนผลไม้	8	2	2	2	14	8	18	34	12	88	156
เลี้ยงสัตว์	4	4	2	16	5	10	16	3	3	60	60
รับจ้างทั่วไป	150	53	20	57	61	34	38	42	34	455	455
ค้าขาย	12	21	12	7	10	10	7	8	10	87	87
ทำงานโรงงาน	30	11	50	23	18	9	18	43	43	202	202
รับราชการ	184	7	28	28	6	5	5	9	9	248	248
จักสาน	5	1	-	5	21	15	42	75	68	164	300
รวม	396	102	95	153	155	106	171	228	190	1,406	1,610

ที่มา: ปรับปรุงโดยผู้วิจัยจากข้อมูลของศูนย์กลางชุมชนหมู่ 8 บ้านยางทอง และ อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ, 2548 ตัวเลขนี้คิดบนฐานครอบครัวขยายที่มีสมาชิกหลายคนอยู่ในครอบครัวเดียวกัน และแต่ละครอบครัวประกอบอาชีพหลักได้มากกว่า 1 อาชีพ ตัวเลขพัฒนาการของอาชีพในปี พ.ศ. 2547 เป็นตัวเลขรวมทั้งตำบล และตัวเลขที่รวบรวมโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน เฉพาะหมู่ที่ 8 บ้านยางทอง 2544-2547

ในช่วงระยะเวลา 4 ปี อาชีพที่เพิ่มขึ้นในชุมชน ส่วนใหญ่จะเป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการจักสาน เป็นผลมาจากการมีหน่วยงานจากภายนอกเข้ามาให้การสนับสนุน โดยเฉพาะหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวและกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม

จากปัจจัยภายนอกและภายในชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามทิศทางการพัฒนา คือ มีการดำเนินการจัดตั้งศูนย์กลางชุมชนเพื่อบริหารงาน ให้ตำบลบางเจ้าฉ่ากลายเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงเกษตรและหมู่บ้านท่องเที่ยว OTOP สิ่งที่ได้เห็นได้ชัดเจนคือ อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร คือ การทำสวนผลไม้มีมากขึ้น ทั้งในกรณีของการปลูกขึ้นใหม่และการหันมาฟื้นฟูสวนผลไม้ที่มีอยู่แล้วในครอบครัวให้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตร คือ เพิ่มขึ้นจาก 88 ครัวเรือน ในปีพ.ศ.2544 เป็น 156 ครัวเรือน ในปีพ.ศ. 2547

ในส่วนของอาชีพการจักสานหลังจากที่มีการบริหารงานแบบศูนย์กลางชุมชนและมีนักท่องเที่ยวเข้ามา ทำให้อาชีพจักสานกลายเป็นอาชีพหลักของหลายหมู่บ้าน คือ เพิ่มขึ้นจาก 164 ครัวเรือน เป็น 300 ครัวเรือน ภายใน 4 ปี ถึงแม้ว่าผู้ศึกษาจะไม่ได้ตัวเลขรายละเอียดครบทั้ง 8 หมู่ แต่จากการสอบถามและลงพื้นที่ศึกษาพบว่า ลูกกลุ่มที่เป็นสมาชิกกลุ่มจักสานที่มีหัวหน้ากลุ่มอยู่หมู่ที่ 8 ส่วนมากจะอยู่ในหมู่ที่ 2-7 และมีสมาชิกเพิ่มขึ้นทุกปี

อย่างไรก็ตาม สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่าในปัจจุบัน ในทัศนะของผู้ศึกษา ยังเป็นแบบผสมผสาน ระหว่างมิติเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่เน้นความสำเร็จในเชิงธุรกิจกับระบบเศรษฐกิจพอเพียงในลักษณะสังคมการเกษตรชนบท กล่าวคือ เมื่อภาครัฐเข้ามาสนับสนุนให้ชุมชนมีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นชุมชนท่องเที่ยว ทำให้ชุมชนได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือจากหน่วยงานทั้งภายในและนอกประเทศ เมื่อเงินจำนวนไม่น้อยกว่า 20 ล้านบาทต่อปี ได้เข้ามาในชุมชนและส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่ในส่วนของโครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจ เพื่อพัฒนาตลาดและผลิตภัณฑ์ในฐานะหมู่บ้านท่องเที่ยวอุตสาหกรรมจักสาน ทำให้เงินจำนวนมากกระจุกตัวเฉพาะกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพ ที่เกี่ยวกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและการจักสาน

อีกทั้งยังมีระบบการบริหารจัดการศูนย์กลางชุมชน ที่เป็นสถาบันการบริหารเพื่อจัดการด้านธุรกิจเป็นหลัก ทำให้มีเงินหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจชุมชน เพื่อต่อยอดธุรกิจชุมชนให้สามารถดำเนินอยู่ได้ นอกจากนี้ สำหรับผู้ที่เป็นผู้ประกอบการและคนในชุมชนที่มีการติดต่อกับบุคคลภายนอก ทั้งที่ประกอบกิจการค้าขายในชุมชนหรือออกไปทำงานนอกชุมชน มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนวัฒนธรรมการบริโภคเป็นแบบวัฒนธรรมทุนนิยม ทำให้มีสินค้าจำพวกเครื่องอำนวยความสะดวกและโทรศัพท์มือถือรุ่นใหม่ ๆ ในชุมชนมากขึ้น ทำให้ระบบการซื้อสินค้าแบบเงินผ่อนกับนายทุนนอกระบบมีให้เห็นในชุมชน

ในทางตรงกันข้ามคนในชุมชนบางส่วนยังคงใช้ชีวิตตามแบบเศรษฐกิจยังชีพปลูกผัก จับปลา และเก็บผักพื้นบ้านมาบริโภค และมีรายจ่ายเกี่ยวกับสินค้าฟุ่มเฟือยไม่มากนักใหญ่จะเป็นกลุ่มคนที่มีอายุเลยวัยกลางคน และกลุ่มผู้นำชุมชนบางคน และชาวบ้านบางส่วนที่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหลังจากมีการทำแผนชุมชน

2.5 ลักษณะการเมืองและสถาบันการเมือง

บางเจ้าฉ่าในปัจจุบันเป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ในการนำภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่นผสม ผสานกับต้นทุนจากภายนอก จนกลายเป็นชุมชนจักสานเพื่อการท่องเที่ยว ที่มีตลาดรองรับทั้งในและต่างประเทศ และจากการที่ต้องมีการติดต่อสื่อสารกับภายนอก ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีการปรับวิธีการบริหาร จัดการตนเอง จากเดิมที่เป็นแบบสังคมชนบทเรียบง่าย ใช้ระบบการบริหารงานในระบบผู้ใหญ่บ้านกำนัน ซึ่งเป็นตัวแทนเจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นกลุ่มที่มีอำนาจหลักทางการเมืองของชุมชน แต่เมื่อบางเจ้าฉ่าเริ่มเข้าสู่ความทันสมัยที่มีธุรกิจการจักสานเพื่อการท่องเที่ยว ทำให้รูปแบบในการบริหารจัดการของชุมชน มีความซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น เพื่อลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากผลประโยชน์ หรือเพื่อสร้างสถาบันใหม่ที่มีความถนัดในการบริหารจัดการด้านธุรกิจ

การบริหารงานแบบศูนย์กลางชุมชนที่มีคณะกรรมการมาจากกลุ่มต่าง ๆ จึงได้เกิดขึ้น ที่มีระบบการบริหารงานแบบพิเศษ คือ แต่ละกลุ่มสามารถบริหารงานภายในโดยอิสระ แต่ต้องบริหารให้เชื่อมโยงกันอยู่ภายใต้คณะกรรมการบริหารศูนย์กลางชุมชน จากการศึกษาพบว่า ลักษณะการใช้อำนาจของชุมชนบางเจ้าฉ่า แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ กลุ่มอำนาจที่เน้นการพัฒนาตามรูปแบบหน่วยราชการ และกลุ่มอำนาจที่สร้างการเรียนรู้ภายในตำบลในลักษณะกลุ่มและเครือข่าย

กลุ่มอำนาจที่เน้นการพัฒนาตามรูปแบบหน่วยราชการ

ส่วนมากจะเป็นกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจหน้าที่ด้านปกครองเป็นหลัก ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล ที่มีบทบาทในฐานะเป็นเจ้าของงบประมาณ และเป็นผู้นำข่าวสารจากราชการสู่ประชาชน เป็นกลุ่มอำนาจที่มีระบบการบริหารงานตามขั้นตอนของทางราชการ และเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานภายในตำบล หากพิจารณาในแง่บทบาทและความสำคัญในเชิงอำนาจแล้ว องค์การบริหารส่วนตำบลบางเจ้าฉ่า ยังมีไม่มาก เนื่องจากยังเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลขนาดเล็ก ทำให้มีงบประมาณไม่มากพอที่จะดำเนินนโยบายให้สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน

หากพิจารณาในมิติทางการเมือง เห็นว่าบทบาทของอบต. ซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจที่เกิดขึ้นตามรูปแบบการบริหารงานแบบราชการ จะมีความสำคัญในส่วนของผู้ประสานการพัฒนาระหว่างคนในชุมชนผ่านสมาชิกอบต. และสนับสนุนทางด้านงานทะเบียนราษฎร และการ

บังคับใช้กฎระเบียบตามกฎหมายท้องถิ่นกับคนในชุมชน รวมไปถึงสนับสนุนชุมชนตามศักยภาพ ภายใต้อำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย โดยเฉพาะด้านการพัฒนาปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ผ่านการสนับสนุนกลุ่มอาชีพ การพัฒนาเยาวชน หรือการจัดให้มีสวัสดิการแก่คนในชุมชน

กลุ่มอำนาจที่สร้างการเรียนรู้ในลักษณะกลุ่มและเครือข่าย

การใช้อำนาจเป็นไปในลักษณะผ่านกระบวนการเรียนรู้ โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากการประสานการนำของผู้นำ คือ กำนันสุรินทร์ นิลเลิศ ที่ได้มีโอกาสเรียนรู้กระบวนการจัดทำแผนชุมชน และการบริหารชุมชนอย่างมีส่วนร่วมมาจากหน่วยงานการพัฒนาหลายหน่วยงาน ทำให้กำนันสุรินทร์ได้รับการถ่ายทอดความคิดการบริหารงานพัฒนาจากการทำเวทีประชาคม และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนบนพื้นฐานของการใช้กระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนา และแก้ไขปัญหาของชุมชนที่มีอยู่

การบริหารงานภายในชุมชนของกำนันสุรินทร์ จะเป็นวิธีการขอความร่วมมือการจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อให้ได้มาซึ่งการแสดงความต้องการของชาวบ้าน และตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในคณะกรรมการชุมชน มากกว่าจะใช้วิธีการสั่งการเชิงอำนาจในฐานะกำนัน แต่ชาวบ้านมักจะโยนการตัดสินใจขั้นสุดท้ายให้กับกำนันเสมอ เนื่องจากเชื่อว่ากำนันเป็นผู้นำทางความคิดที่สำคัญ และมีความสามารถประสานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกได้

จากการสังเกตของผู้ศึกษาพบว่า ในช่วงที่มีการจัดทำเวทีชาวบ้าน ซึ่งจะจัดเป็นประจำทุก ๆ ประมาณวันที่ 16 ของเดือน จะมีตัวแทนชาวบ้านจากกลุ่มต่าง ๆ หน่วยงานราชการทั้งในและนอกชุมชน ประชาชนชาวบ้าน และชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่สนใจ มาร่วมสนทนาเป็นจำนวนมาก ซึ่งกำนันสุรินทร์ จะเริ่มด้วยการนำเสนอโครงการต่าง ๆ ที่ได้ประสานกับหน่วยงานภาคีภายนอกมาให้คนที่ร่วมในเวทีการประชุม เป็นคนเลือกรูปแบบที่เหมาะสมที่สุดต่อกลุ่มและชุมชน ในการจัดทำเวทีชาวบ้านของชุมชนบางเจ้าฉ่า การมีส่วนร่วมและกระบวนการตัดสินใจจากส่วนรวมจะเป็นสิ่งที่กำนันสุรินทร์ พยายามทำให้เกิดมากที่สุด สำหรับความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน จะถูกผู้ที่ร่วมประชุมที่เป็นผู้อาวุโส เช่น อดีตข้าราชการครู อดีตผู้ใหญ่บ้าน เข้ามาไกล่เกลี่ยเพื่อหาข้อยุติในระหว่างการประชุมเพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ ไม่ขัดแย้งกัน

ส่วนที่ 2 องค์การชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่า

ในปี พ.ศ. 2539 มีลูกค้าจากประเทศญี่ปุ่น นำรูปทรงกระเป๋าสตริมาติดต่อให้ คุณเรณู ทองงาม ลองทำตัวอย่างให้ดู หากทำได้จะรับซื้อเพื่อนำไปขายต่อยังประเทศญี่ปุ่น ปรากฏว่าคุณเรณู สามารถทำกระเป๋าสตริมาตามแบบอย่างที่คุณค้าสั่งได้ โดยเปลี่ยนจาก “ไม้ไผ่สีสุก” ซึ่งถือ

ว่าเป็นวัตถุที่สำคัญที่สุดในงานจักสานของชุมชนบางเจ้าฉ่า มาเป็น “ไม้ไผ่สีนวล” แทน เพราะเห็นว่าไม้ไผ่สีนวลมีลักษณะเนื้อนิ่ม ลำปล้องยาว สานแล้วจะไม่ค่อยมีข้อต่อให้เห็น ฯลฯ

เมื่อลูกค้าเห็นว่าสามารถทำได้ งานละเอียด ประณีต ดูสวยงาม จึงมี “รายการสั่งซื้อสินค้า” (หรือที่ชาวบ้านเรียกกันติดปากว่า order ซึ่งผู้ศึกษาจะใช้คำศัพท์ดังกล่าวแทนรายการสั่งซื้อเป็นลำดับต่อไป) กับคุณเรณู แต่ให้ข้อแนะนำว่า ควรมีแบบหรือพิมพ์หรือที่ชาวบ้านเรียกกันทั่วไปว่า “รอง” (ผู้ศึกษาจะใช้อ้างแทนคำว่าพิมพ์ในลำดับต่อไป) ในการสาน เพื่อให้กระเป๋ามีขนาดเท่า ๆ กัน คุณเรณู จึงจ้างนายช่างไม้ในตำบลทำรองหรือพิมพ์ ให้มีรูปทรงและขนาดเหมือนกับกระเป๋าสตริงตามที่คุณสั่งซื้อ order ทั้งนี้ การสานกระเป๋าสตริง สานได้เฉพาะแต่ในครอบครัวและเครือญาติของคุณเรณู เท่านั้น เนื่องจากชาวบ้านยังไม่คิดว่าจะขายได้ต่อเนื่อง และไม่ได้ให้ความสนใจที่จะเรียนรู้

ต่อมาเมื่อกระเป๋าสตริงเริ่มกระจายออกสู่ตลาด พ่อค้า แม่ค้าคนกลางทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ก็ให้ความสนใจและติดต่อคุณเรณู เพื่อสั่งซื้อ order มากขึ้นเป็นลำดับ ถึงแม้ราคาที่คุณเรณูกำหนดต่อไปไม่ต่ำกว่า 1,000 บาทก็ตาม ซึ่งนับได้ว่างานจักสานกระเป๋าสตริงสร้างรายได้ให้กับครอบครัวของคุณเรณูและเครือญาติเป็นอย่างมาก และเมื่อชาวบ้านเห็นว่าการนำความรู้ใหม่มาใช้จักสานเป็นกระเป๋าสตริงของคุณเรณู สามารถมี order อย่างต่อเนื่อง ราคาต่อไปก็สูงกว่ากระเจด กระบุง บัณน้ำชา ที่ทำตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบันหลายเท่าตัว จึงให้การยอมรับความรู้ดังกล่าวและสนใจที่จะฝึก เรียนรู้และใช้ความรู้นี้เป็นรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว

ในช่วงปีเดียวกัน กำนันสุรินทร์ นิลเลิศ ซึ่งได้รับเลือกให้เป็นกำนันตำบลบางเจ้าฉ่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 มีแนวคิดที่จะรื้อฟื้นภูมิปัญญาการจักสานไม้ไผ่ขึ้นมา เพื่อต้องการกระตุ้นให้ลูกหลานเห็นความสำคัญ และตื่นตัวในการส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานให้เจริญก้าวหน้า จนเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถสร้างรายได้ให้กับคนในตำบลอย่างต่อเนื่อง ลดการย้ายถิ่นเปลี่ยนที่เพื่อหางานทำนอกชุมชน จึงดำเนินการประชุม ขอความเห็นการจัดให้มีพิพิธภัณฑ์เครื่องใช้ไม้ไผ่ในชุมชนจากชาวบ้าน

เมื่อชาวบ้านเห็นด้วย กำนัน จึงรวบรวมงานจักสานต่าง ๆ ที่ชาวบ้านบริจาคให้ไว้จัดแสดง และในปีพ.ศ. 2540 กำนันสุรินทร์ ร่วมกับชาวบ้านได้ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ไม้ไผ่ขึ้นในชุมชน ต่อมาจึงมีการปรับปรุงให้เหมาะสมแก่การศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกัน

นอกจากนี้แล้ว กำนันสุรินทร์ ยังเห็นว่า งานจักสานไม้ไผ่รูปทรงกระเป๋าสตริงที่คุณเรณูทำอยู่นั้น เป็นความรู้ที่ได้รับการยกระดับให้สอดคล้องกับรสนิยมของผู้บริโภคในยุคปัจจุบัน ซึ่งสามารถนำมาสู่การสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับคนตำบลบางเจ้าฉ่า ในอนาคต โดยที่ยังคงสามารถรักษารักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพบุรุษถ่ายทอดให้ลูกหลานต่อไปได้ กำนันสุรินทร์ จึงสนับสนุนให้คุณเรณู จัดตั้งกลุ่มขึ้นในปีพ.ศ. 2541 โดยให้ชาวบ้านที่สนใจ สมัครเป็นสมาชิก

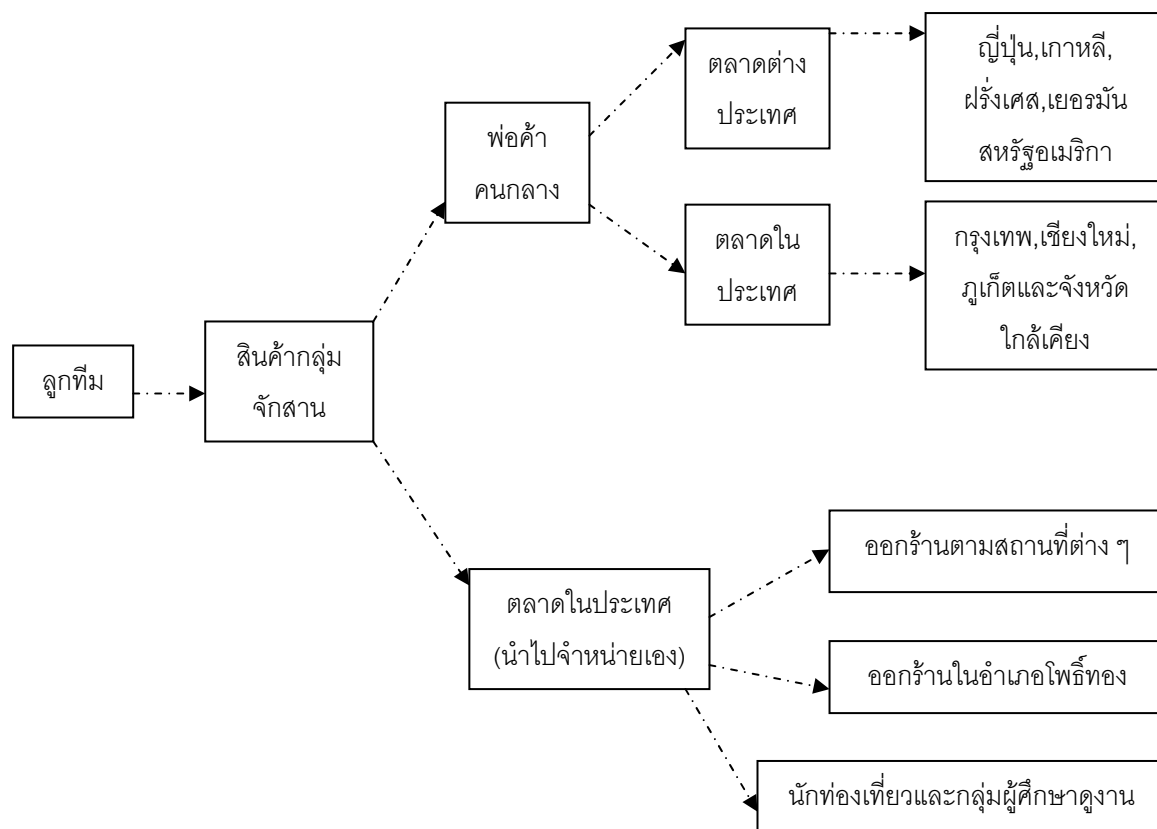
กลุ่มพร้อมฝึกงานและเรียนรู้การจักสานรูปแบบใหม่ไปในคราวเดียวกัน จากครอบครัวและเครือข่ายของ คุณเรณู ทองงาม

เมื่อสมาชิกกลุ่มทุกคนซึ่งมีประมาณ 80-100 คน มีความสามารถในการจักสานรูปแบบใหม่แล้ว และสามารถเพิ่มกำลังการผลิตให้คุณเรณู ได้ผลิตภัณฑ์ที่เพียงพอับความต้องการของลูกค้าตามเวลาที่กำหนด รวมถึงบทบาทลักษณะของการจัดการแบบกลุ่ม ส่งผลให้คุณเรณู ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ทั้งในส่วนของเงินทุนเพิ่มศักยภาพในการผลิต การประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์หรือการจัดหาตลาดในการกระจายสินค้า ทั้งหมดนี้จึงส่งผลให้กลุ่มขยายช่องทางการตลาดได้อย่างรวดเร็วทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังปรากฏในแผนภูมิแสดงวงจรตลาดและการกระจายสินค้าของกลุ่มจักสาน

แผนภูมิที่ 4.2

วงจรตลาดและการกระจายสินค้าของกลุ่มจักสาน คุณเรณู ทองงาม

ปีพ.ศ. 2539-2542

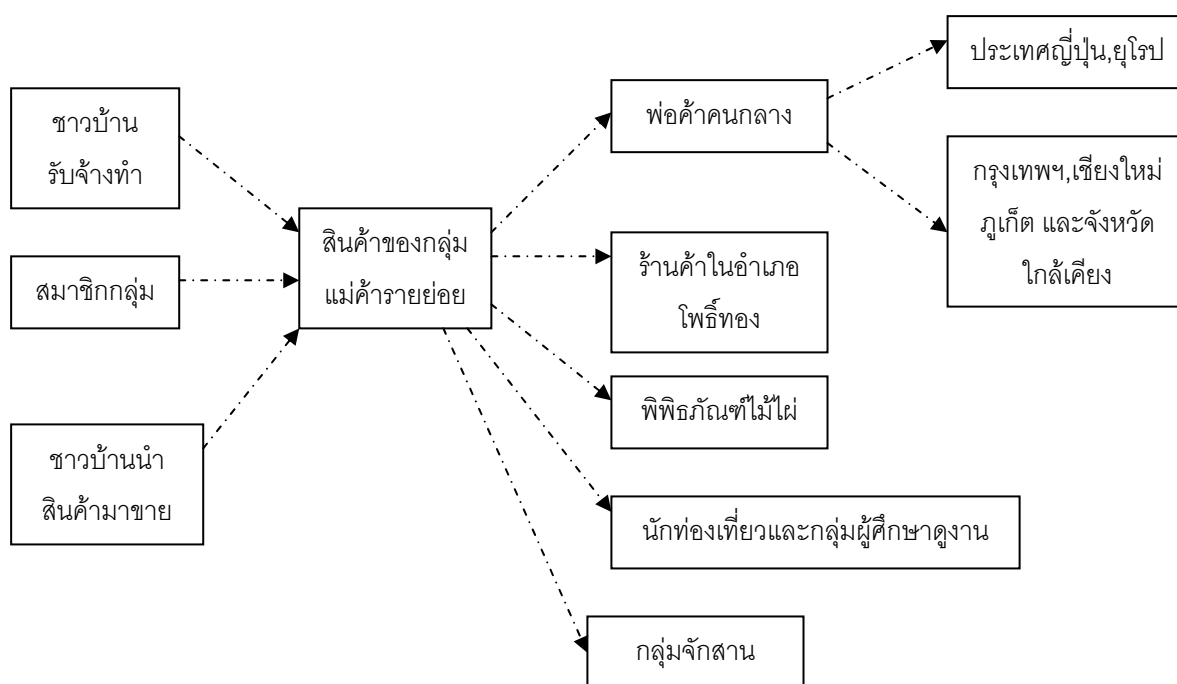

ต่อมาภายในกลุ่มคุณเรณู เริ่มมีความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ ชาวบ้านส่วนใหญ่ จึงขอถอนตัวออกจากการเป็นสมาชิกกลุ่ม แล้วมาจัดตั้งกลุ่มขึ้นใหม่ปีพ.ศ. 2542 โดยมี คุณสายฝน ทองงาม เป็นหัวหน้ากลุ่ม ในขณะเดียวกันก็นั่นเห็นว่าฝีมือของชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่อยู่ในระดับดีมาก จึงแนะนำให้หัวหน้ากลุ่มเป็นผู้ตรวจสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์ และควบคุมดูแลระบบการผลิตให้กระจายอย่างทั่วถึง ทั้งนี้เพื่อให้สินค้ามีคุณภาพและมาตรฐานสม่ำเสมอ สร้างความต้องการซื้อแก่ลูกค้าอย่างต่อเนื่อง ด้วยความต้องการซื้ออย่างต่อเนื่องนี้เอง จึงมีการตั้งกลุ่มจักสานเพิ่มขึ้นอีก 4 กลุ่ม คือ กลุ่มคุณพนัชกร จิตรักษ์ ตั้งกลุ่มปีพ.ศ. 2544 กลุ่มคุณสิริวัศม์ สิงห์ฤทธิ์ ตั้งกลุ่มปีพ.ศ. 2544 กลุ่มคุณโสภี บำรุงศิลป์ ตั้งกลุ่มปีพ.ศ. 2545 กลุ่มคุณพรชัย บุญรื่น ตั้งกลุ่มปีพ.ศ. 2545

จำนวนกลุ่มจักสานที่เพิ่มขึ้นมาจากแนวคิดของกำนัน ที่ต้องการให้กลุ่มมีความคล่องตัวในการบริหารจัดการกลุ่มตนเอง ทั้งในเรื่อง คุณภาพมาตรฐาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่ม เพื่อร่วมกันส่งเสริมความรู้ให้เกิดความรู้ใหม่ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ฯลฯ ประกอบกับผู้ที่ก่อตั้งกลุ่มหรือรับหน้าที่เป็นผู้นำกลุ่ม มีความพร้อมทั้งเงินทุนส่วนตัว ความสามารถในการติดต่อประสานงาน มีเครือข่ายและเพื่อนบ้านที่สมัครใจเป็นสมาชิกกลุ่มและผลิตสินค้าให้ รวมถึงมีความรู้ความสามารถในการนำความรู้ใหม่มาประยุกต์กับสินค้าของกลุ่มตนได้ ฯลฯ จึงสามารถแยกตัวมาตั้งกลุ่มของตนเอง

ทั้งนี้กลุ่มที่ตั้งก่อนปี พ.ศ. 2545 สินค้าที่ผลิตได้จะเป็นไปในลักษณะปัจเจก คือ กลุ่มแต่ละกลุ่มรับผิดชอบทั้งการผลิตและการตลาดของกลุ่มเอง แต่ถึงอย่างไรก็ตาม วงจรตลาดและการกระจายสินค้าก็ไม่ได้ต่างกัน ดังแผนภูมิแสดงภาพรวมวงจรตลาดและการกระจายสินค้าของกลุ่มก่อนปี พ.ศ. 2545

แผนภูมิที่ 4.3
วงจรตลาดและการกระจายสินค้าของกลุ่มจักสานทั้ง 3 กลุ่ม
ปี พ.ศ. 2543-2544

วงจรการตลาดของกลุ่มจักสานที่ไม่ต่างกันนี้ ส่งผลให้เกิดการแข่งขันเพื่อความอยู่รอดของกลุ่มตนสูงขึ้น ทั้งนี้ถึงแม้ด้านหนึ่งของการแข่งขัน ก็คือ การกระตุ้นหรือปลุกเร้าให้กลุ่มตนเพิ่มสมรรถนะในการจัดการความรู้ ทั้งเรื่องคุณภาพสินค้า การสร้างความรู้ใหม่เพื่อปรับเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด รวมถึงศึกษาและวิเคราะห์หรือนิยมของผู้บริโภค แต่ในขณะเดียวกันของการแข่งขันนี้ กลับสร้างปัญหาในเชิงระบบขึ้น กล่าวคือ ระหว่างกลุ่มจักสานมีการขายผลิตภัณฑ์ให้ลูกค้าราคาต่ำกว่าราคาปกติ หรือที่ชุมชนจักสานเรียกว่า “ขายตัดราคา” เพื่อจูงใจให้ลูกค้าซื้อกลุ่มตนตลอด ถึงแม้จะได้กำไรน้อยก็ตาม ทั้งนี้กลุ่มที่ขายได้ในราคาปกติก็ขาดลูกค้า ขาดรายได้ ผลที่ตามมาก็คือ เกิดการกระจายรายได้ที่ไม่ทั่วถึง และกระทบกระเทือนต่อความสัมพันธ์ทั้งชุมชน

การค้นพบผลที่ตามมาจากการขยายกลุ่มจักสานให้เป็นกลุ่มย่อย ๆ และในรูปแบบการจัดการตนเองแบบปัจเจกดังกล่าวข้างต้นนั้น มีที่มาจากการจัดทำแผนชุมชนของกำนันร่วมกับ

ชาวบ้านตำบลบางเจ้าฉ่า ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2542 โดยมีสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (Social Investment Fund : SIF) ให้การสนับสนุนทั้งบุคคลากรสนามในการให้คำปรึกษา รวมถึงงบประมาณในการดำเนินการ ส่งผลให้กำนัน หัวหน้ากลุ่มและชาวบ้านร่วมกันคิดหาวิธีบริหารจัดการใหม่ที่สามารถลดปัญหาเชิงระบบที่เกิดขึ้นในชุมชน จนในที่สุดได้ข้อสรุปว่า ให้กลุ่มจักสานทั้งหมด (ยกเว้นกลุ่ม คุณเรณู ทองงาม ที่ไม่ขอเข้าร่วมและใช้รูปแบบการจัดการตนเองแบบปัจเจกดั้งเดิม) รวมกันและจัดตั้งเป็น “องค์กรชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่า” โดยใช้วิธีบริหารจัดการองค์กรแบบ “ศูนย์กลางชุมชน”

1. ลักษณะการจัดการความรู้ด้านการบริหารจัดการองค์กรชุมชน

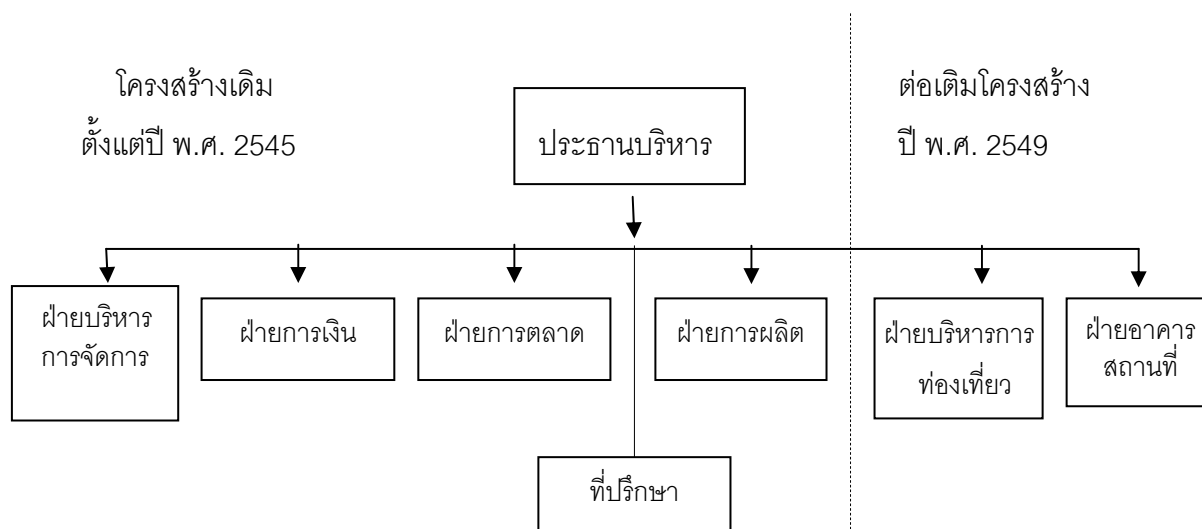
เมื่อแนวทางการลดปัญหาเชิงระบบที่ได้จากการสรุปทบทวน ด้วยกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจากการจัดทำแผนชุมชน คือ การจัดตั้งให้มี องค์กรชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่า ทั้งนี้ลักษณะการดำเนินการจัดตั้งในขั้นตอนแรก เป็นการสร้างความเข้าใจวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานแบบองค์กรชุมชนให้เกิดขึ้นกับกลุ่ม องค์กร สมาชิกและชาวบ้านทั่วไป ซึ่งมีด้วยกัน 6 วัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อเชื่อมประสานกลุ่มองค์กรในตำบลบางเจ้าฉ่าให้ร่วมกันรับผิดชอบการดำเนินงานร่วมกัน
2. เพื่อระดมพลังความคิดของกลุ่มองค์กรในการดำเนินการกำหนดแนวการบริหารจัดการศูนย์กลางชุมชนร่วมกัน
3. เพื่อระดมทุนและทรัพยากรในการที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมในวงกว้าง
4. เพื่อร่วมกันสร้างและยอมรับกติกาที่เกิดจากการคิดร่วมกันนำไปสู่การปฏิบัติร่วมกัน
5. เป็นศูนย์กลางรวบรวมผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม องค์กร เพื่อจำหน่ายร่วมกัน
6. เพื่อทำให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ปรับวิธีคิด ปรับระบบการทำงานของชาวบ้านอันจะนำไปสู่การเรียนรู้ การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนสังคมร่วมกัน

เมื่อทุกฝ่ายมีความเข้าใจและยอมรับให้จัดตั้งองค์กรชุมชนจักสานแล้ว ลำดับถัดมา คือ การเลือกคณะกรรมการซึ่งมีที่มาจากตัวแทนของกลุ่มองค์กรที่เป็นสมาชิก หลังจากได้คณะกรรมการบริหารองค์กรหรือที่ชาวบ้านเรียกกันโดยทั่วไปว่า “ คณะกรรมการศูนย์กลางชุมชน ” แล้วจึงดำเนินการร่วมคุย ร่วมคิด เพื่อวางโครงสร้างในการบริหารจัดการองค์กร ดังปรากฏตามแผนภูมิแสดงโครงสร้างการบริหารจัดการองค์กรดังนี้

แผนภูมิที่ 4.4

โครงสร้างการบริหารจัดการองค์กร

ที่มา: ปรับปรุงจากข้อมูลขององค์กรชุมชนจักษณผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่า

จากตารางข้างต้นจะเห็นว่า โครงสร้างเดิมที่ใช้ในการบริหารจัดการองค์กรชุมชน มีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการดำเนินงานในเชิงธุรกิจ การดำเนินงานที่มุ่งหวังให้ชุมชนมีความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจไปพร้อม ๆ กับการเสริมสร้างความสัมพันธ์ของคน ขององค์กรชุมชน (ดังที่ปรากฏตามโครงสร้างที่มีลักษณะแนวระนาบข้างต้น) ทั้งนี้เพื่อให้การขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ทว่ากระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อจัดการความรู้มาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาองค์กรชุมชนก็ไม่เคยหยุดนิ่ง

วันนี้องค์กรชุมชนพยายามจัดการชุมชนให้เป็นเสมือน “ห้องรับแขก” ที่มีทั้งหนังสือให้อ่าน ผลไม้ให้ทาน บรรยายกาศให้ชวนพักผ่อน ฯลฯ ดังนั้นจึงเห็นว่าปัจจุบันโครงสร้างจึงถูกต่อเติมให้มีผู้รับผิดชอบโดยตรง ทั้งฝ่ายบริหารการท่องเที่ยวและฝ่ายอาคารสถานที่ ซึ่งแต่ละฝ่ายต่างมีหน้าที่ความรับผิดชอบตามตำแหน่งหน้าที่ไป

2. ลักษณะการจัดการความรู้ทางการตลาด

ความรู้ทางการตลาด เป็นความรู้ที่องค์กรชุมชนได้รับการส่งเสริมให้สั่งสมไว้ใช้ใน ชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่อง และเป็นระบบตามหลักการตลาดมากขึ้นเป็นลำดับ กล่าวคือ เริ่มแรก

ของการจัดตั้งเป็นกลุ่มย่อย การบริหารจัดการทางด้านการตลาด หัวหน้ากลุ่มย่อยจะนำเอา “ประสบการณ์ภูมิหลัง” ที่สั่งสมไว้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการอยู่รอดของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม

ประสบการณ์ภูมิหลังการเป็นพ่อค้า แม่ค้า ที่คนเหล่านี้ได้สั่งสมไว้นั้น กล่าวได้ว่าเป็น ต้นทุนสำคัญ สำหรับนำมาต่อยอดในการบริหารจัดการกลุ่มของตนและองค์กรชุมชน เพราะจากที่ ผู้ศึกษาสังเกตพฤติกรรมแสดงออก ขณะที่ลูกค้าเข้ามาซื้องานจักสานที่ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ และที่บ้านของหัวหน้ากลุ่มย่อย พบว่า หากเป็นลูกค้าทั่วไป หมายถึง กลุ่มนักท่องเที่ยว กลุ่มที่มา ศึกษาดูงาน เมื่อมาถึงศูนย์จำหน่าย ฯ ต่างก็ได้รับคำทักทายด้วยลักษณะหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส ว่า “สวัสดีค่ะ เชิญดูสินค้าและเลือกซื้อได้ตามสบายค่ะ” ในขณะเดียวกันก็จะแจกแผ่นพับหรือเอกสาร สิ่งพิมพ์ให้อ่านไปด้วย นอกจากนี้แล้ว หากลูกค้าซื้อสินค้า ผู้ขายก็จะเอาสินค้านั้นใส่ถุงบรรจุภัณฑ์ และเขียนใบเสร็จรับเงินให้ในคราวเดียวกัน พร้อมกับกล่าวคำว่า “ขอบคุณค่ะ โอกาสหน้าเชิญเที่ยว และซื้อสินค้าบางเจ้าฉ่ำใหม่ นะคะ”

สำหรับลูกค้าประจำ การบริหารจัดการจะมีลักษณะพิเศษมากขึ้นจากเดิม เพราะทุก ครั้งก่อนเจอกันจะมีการโทรศัพท์ นัดหมายเวลาที่จะพบกัน และผู้ขายจะเตรียมอาหารว่างไว้ ต้อนรับหรือเมื่อลูกค้าจะมาพักค้างคืนบ้านพักโฮมสเตย์ ก็จะได้รับสิทธิพักฟรี ฯลฯ

ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นลูกค้าทั่วไปหรือลูกค้าประจำ ทุกครั้งที่ผู้ขายปฏิบัติ คือ จะสังเกตการ เลือกรูปทรงกระเป๋าลายสีที่ลูกค้าซื้อ รวมถึงอายุของผู้ซื้อ และบางครั้งจะพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูล กันระหว่างผู้ขายกับผู้ซื้อที่มีความรู้และสนใจงานหัตถกรรมพื้นบ้าน เมื่อได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ก็จะ “จำและจด” ไว้ใช้ประโยชน์ต่อไป

การนำเอาพฤติกรรมให้บริการแก่ลูกค้าที่เหมาะสม และสามารถจูงใจลูกค้าให้ซื้อ ผลิตภัณฑ์ไปพร้อม ๆ กับการสร้างความประทับใจให้กับลูกค้า เหล่านี้คือ การดึงความรู้ที่สั่งสมอยู่ ในตัวคน อยู่ในนิสัยของพ่อค้า แม่ค้า ออกมาใช้เพื่อประโยชน์แก่ตน ครอบครัว กลุ่ม และองค์กร ชุมชน ในขณะเดียวกัน พ่อค้า แม่ค้ายังสามารถยกระดับตนเองให้เป็นผู้ศึกษาและวิจัยพฤติกรรม การบริโภคสินค้าตามช่วงชั้นอายุ รวมถึงการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลและนำข้อมูลเหล่านั้นมา ร่วมกันคิด ร่วมกันวิเคราะห์สถานะทางการตลาดของผลิตภัณฑ์ ผ่านเวทีสัมมนาที่กรมส่งเสริม อุตสาหกรรมให้การสนับสนุนและกำหนดเป็นแผนการผลิตและแผนการตลาด ซึ่งมีรายละเอียด ตามที่องค์กรชุมชนฯจัดการความรู้ให้เป็นความรู้ชัดแจ้งในลักษณะเอกสารสิ่งพิมพ์ ดังนี้

แผนการผลิต

1. กระบวนการผลิต กล่าวคือ การสั่งซื้อวัตถุดิบ การกระจายงานแก่สมาชิก และรับ ซื้อผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป

2. แผนการใช้วัตถุดิบ องค์การชุมชนจะเน้นการนำวัตถุดิบมาประยุกต์ใช้ให้ผลิตภัณฑ์มีความหลากหลายไปพร้อม ๆ กับการออกแบบผลิตภัณฑ์ให้ลดการใช้วัตถุดิบที่มีราคาแพง และหายาก รวมถึงสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบระหว่างกัน

3. แผนการพัฒนาคุณภาพ องค์การชุมชนเน้นความประณีตให้มากขึ้น และพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ตรงกับความต้องการของตลาด

แผนการตลาด

1. การแบ่งส่วนการตลาด ในที่นี้้องค์กรชุมชนได้จำแนก เป็น 2 ส่วน คือ
 - ขายปลีก ได้แก่ นักท่องเที่ยว กลุ่มศึกษาดูงาน งานแสดงสินค้า
 - ขายส่ง ได้แก่ ภายในประเทศ (กรุงเทพ เชียงใหม่ ภูเก็ต ลพบุรี) ภายนอกประเทศ (ญี่ปุ่น เกาหลี ฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกา เยอรมัน ออสเตรเลีย)
2. กลุ่มลูกค้าเป้าหมาย จะให้มีทั้งภายในประเทศ (นักท่องเที่ยว ผู้ค้าคนกลาง ศูนย์จำหน่ายสินค้าจังหวัดต่าง ๆ) และภายนอกประเทศ (ญี่ปุ่นและยุโรป)

วิเคราะห์โอกาสทางการตลาดของผลิตภัณฑ์

1. จุดแข็งของผลิตภัณฑ์ คือ มีความประณีต สวยงาม รูปแบบและลวดลายมีความหลากหลายไม่ซ้ำใคร ส่งผลให้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง
2. จุดอ่อนของผลิตภัณฑ์ คือ ราคาค่อนข้างสูง เพราะวัตถุดิบไม่มีในท้องถิ่น ใช้เวลาในการผลิตนาน ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถใช้เครื่องจักรผลิตได้ นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์ผลิตจากวัตถุดิบธรรมชาติทำให้ชำรุดได้ง่าย
3. โอกาสของผลิตภัณฑ์ คือ รูปแบบของผลิตภัณฑ์มีลักษณะเฉพาะตัวและมีความหลากหลาย ตลาดแข่งขันยังไม่มาก ทำให้มีโอกาสขยายตัวได้สูง ประกอบกับยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ ทำให้ได้รับโอกาสในการประชาสัมพันธ์
4. การแข่งขันของผลิตภัณฑ์ คือ คู่แข่งเป็นกลุ่มของผู้ผลิต เครื่องจักสานประเภทหวาย ไบลาน ย่านลิเภา ดังนั้น ผลิตภัณฑ์ต้องมีการพัฒนาตลอดเวลาจึงจะสามารถแข่งขันผลิตภัณฑ์อื่นได้

การวางแผนกลยุทธ์

1. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ กล่าวคือ รูปแบบผลิตภัณฑ์ต้องพัฒนาให้เป็นแบบสากลมากยิ่งขึ้น โดยการนำวัตถุดิบอื่น ๆ มาประยุกต์ ผสมผสานกับผลิตภัณฑ์เดิม เพื่อให้เกิดความหลากหลายในตัวผลิตภัณฑ์ เช่น มีประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น หรือต่างไปจากเดิม ฯลฯ นอกจากนี้ ต้องมีการออกแบบบรรจุภัณฑ์และตราสัญลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ด้วย

2. การกำหนดราคา กล่าวคือ จะคำนวณต้นทุนในการผลิตทั้งหมด ได้แก่ ต้นทุนวัตถุดิบ แรงงานทางตรง ต้นทุนในการผลิต แล้วบวกกำไรที่ต้องการ หากเป็นราคาส่งจะบวกกำไร 10-20% แต่ถ้าเป็นราคาปลีกจะบวกกำไรเพิ่ม 30% ขึ้นไป ดังนั้นสูตรกำหนดราคาขาย คือ $\text{ราคาขาย} = \text{ต้นทุน} + \text{กำไรที่ต้องการ}$

3. ช่องทางการจำหน่าย กล่าวคือ องค์การชุมชนจะจำหน่ายผลิตภัณฑ์โดยตรง นอกจากนี้จะจำหน่ายตามงานแสดงสินค้าต่าง ๆ และจำหน่ายผ่านเครือข่ายเชื่อมโยงผลิตภัณฑ์

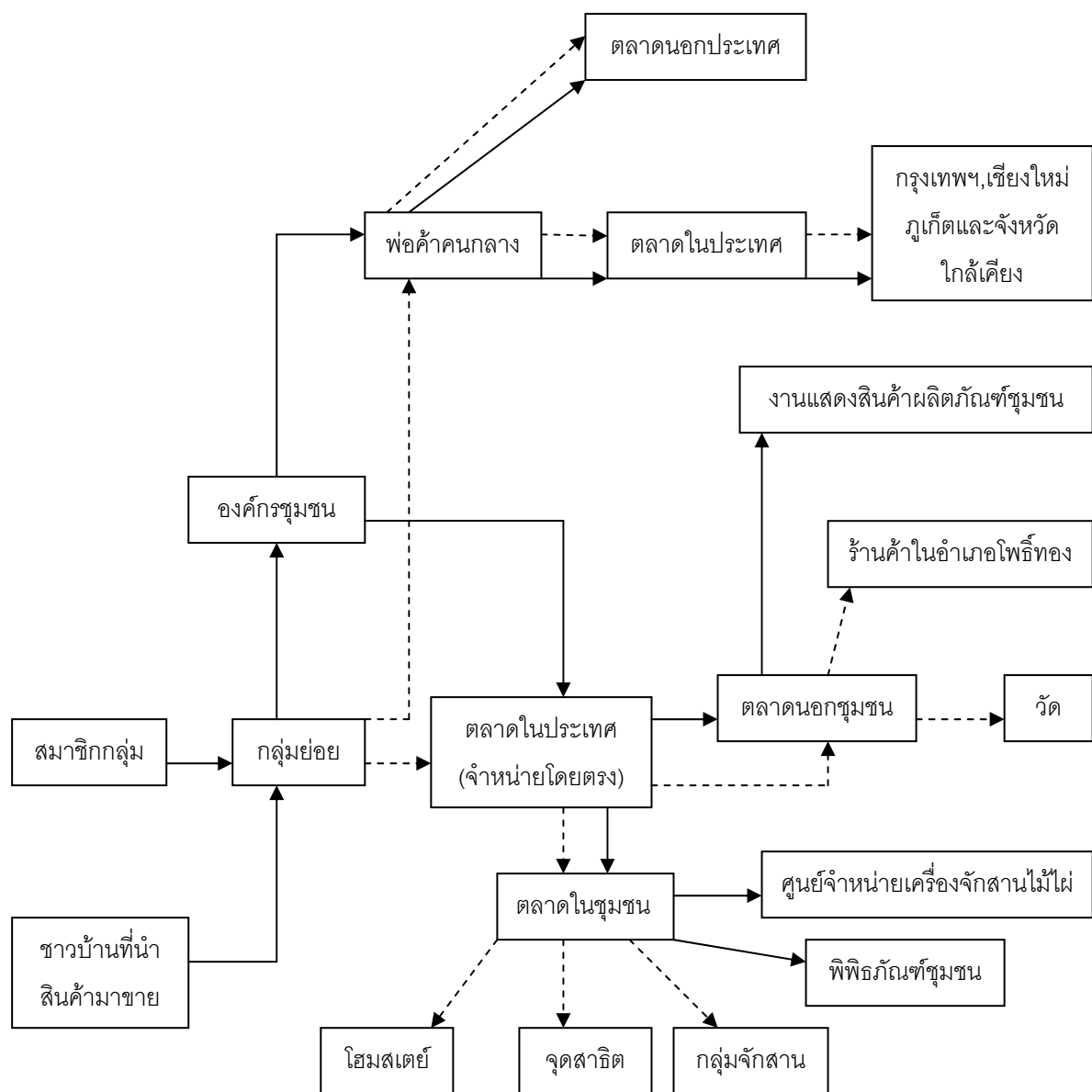
4. การส่งเสริมการตลาด กล่าวคือ การส่งเสริมการตลาดขององค์การชุมชน นอกจากจะใช้วิธีการโฆษณาหรือประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อที่องค์การชุมชน ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐให้ส่งเสริมความรู้ไว้ เพื่อเป็นต้นทุนในการศึกษาและต่อยอดในรูปแบบที่สามารถจับต้องอ่าน ฟัง และดู ได้ เช่น แผ่นพับและเอกสารสิ่งพิมพ์ทั้งภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ (ภาษาญี่ปุ่นและภาษาอังกฤษ) วิชิตชุมชน หรือ อินเทอร์เน็ต (Internet) ฯลฯ ยังส่งเสริมการตลาดด้วยการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในตำบล ซึ่งมีทั้งหมด 7 กลุ่ม คือ กลุ่มแปรรูปผลิตผลการเกษตร กลุ่มร้านค้าชุมชน กลุ่มแปรรูปข้าวซ้อมมือ กลุ่มผลิตอิฐบล็อกจากกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มโฮมสเตย์ และกลุ่มวัฒนธรรมและเพลงพื้นบ้าน ทั้งนี้เพื่อขยายช่องทางการตลาดงานจักสานไปยังกลุ่มต่าง ๆ ในตำบล เช่น ฝากจำหน่ายผลิตภัณฑ์จักสานไว้ที่ทำการกลุ่มหรือให้สมาชิกเครือข่ายร่วมกันเป็นตัวแทนในการประชาสัมพันธ์ ขณะเดียวกันกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ก็มีองค์การชุมชนและสมาชิกกลุ่มกิจกรรมเครือข่ายร่วมกันส่งเสริมการตลาดด้วยเช่นกัน

ในการนี้จึงกล่าวได้ว่า ระบบการตลาดในปัจจุบันขององค์การชุมชนฯ ซึ่งเป็นเสมือน “หัวใจ” ของครอบครัวที่ประกอบอาชีพการจักสานมีมากขึ้นจากครั้งที่มีการมีกลุ่มเดียว และมีหลายกลุ่มย่อย ดังแผนภูมิ แสดงวงจรตลาดและการกระจายสินค้าขององค์การชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่ำปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา

แผนภูมิที่ 4.5

ผลการศึกษาวงจรตลาดและการกระจายสินค้าขององค์กรชุมชนจักสาน

ผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่ำปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา

————> หมายถึง การขายผลิตภัณฑ์ที่ดำเนินการผ่านองค์กรชุมชน

-----> หมายถึง การขายผลิตภัณฑ์ที่กลุ่มย่อยดำเนินการเองโดยตรง

3. ลักษณะการจัดการความรู้ภูมิปัญญาการจักสาน

ชุดความรู้ภูมิปัญญาการจักสานที่องค์กรชุมชน ได้ดำเนินการจัดการให้เป็นความรู้ชัดแจ้ง และสั่งสมไว้ เพื่อใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน ภายใต้การสนับสนุน ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานนอกภาครัฐ มีหลากหลายรูปแบบด้วยกัน อันได้แก่ พิพิธภัณฑสถานเครื่องจักสานไม้ไผ่ ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานไม้ไผ่ จุดสาธิตการจักสาน แผนชุมชน ป้ายนิเทศ แผ่นพับ ฎบัตรจุลทัศน์ เอกสารสิ่งพิมพ์ วิดีทัศน์ สื่อ ภาพถ่ายภาพงานจักสาน เพลงพื้นบ้าน จัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องจักสานไว้ในคอมพิวเตอร์ (Computer) อินเทอร์เน็ต (Internet) ซึ่งทั้งหมดนี้ต่างมีนัยยะที่สะท้อนให้ผู้ศึกษาดังข้อสังเกตว่า “การสั่งสมความรู้ขององค์กรชุมชนดังที่กล่าวแล้ว ต่างอยู่บนพื้นฐานของวัตถุประสงค์ 4 ประการ” คือ

1) สั่งสมความรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ระหว่าง “คนกับคน”

การสั่งสมความรู้ที่องค์กรชุมชนจัดการไว้ในรูปของความรู้ที่ชัดแจ้ง ดังเช่น พิพิธภัณฑสถานเครื่องจักสานไม้ไผ่ ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานไม้ไผ่ จุดสาธิตการจักสานและแผนชุมชน เหล่านี้ต่างเป็นเพียงกลไกหรือเครื่องมือที่ต้องการให้ “คน” ได้พบปะเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะ ความสามารถในการทุก ๆ ด้านระหว่างกันโดยตรง ทั้งด้านการผลิต การตลาด หรือแม้กระทั่งด้านการบริหารจัดการองค์กร ตลอดจนเพื่อต้องการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นกับครอบครัว กลุ่มย่อย องค์กรชุมชนฯ และทั้งตำบลในคราวเดียวกัน

2) สั่งสมความรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ระหว่าง “คนกับของ”

ความรู้ภูมิปัญญาการจักสานที่องค์กรชุมชนสั่งสมในรูป “สิ่งของ” ดังเช่น ป้ายนิเทศ แผ่นพับ ฎบัตรจุลทัศน์ เอกสารสิ่งพิมพ์ วิดีทัศน์ เหล่านี้ต่างเป็นเครื่องมือหลักที่องค์กรชุมชนใช้เป็นสื่อในการให้คนได้เข้าถึงชุดความรู้ภูมิปัญญาการจักสานง่ายขึ้น และได้ทุกเพศทุกวัยพร้อมกันนั้นความรู้ที่สั่งสมลักษณะนี้ยังสามารถเคลื่อนที่ให้คนทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ได้เข้าถึงและอาจเป็นการสร้างแรงจูงใจให้เยี่ยมชมและซื้องานจักสานของบางเจ้าต่อไป

3) สั่งสมความรู้เพื่อ “สร้างความตระหนัก” ในคุณค่าของภูมิปัญญาการจักสาน

การสั่งสมความรู้ที่องค์กรชุมชนจัดการไว้ในรูปของความรู้ที่ชัดแจ้ง ดังเช่น สื่อลายผลิตภัณฑ์จักสาน ภาพถ่ายภาพงานจักสาน และเพลงพื้นบ้านที่สะท้อนวิถีชีวิตของคนบางเจ้า่าสัมพันธ์กับงานจักสาน เหล่านี้ผู้ศึกษามองว่าเป็นเพียง “สื่อ” ที่สามารถเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการสร้างความตระหนักให้คนบางเจ้า่าได้เห็นคุณค่าของงานจักสานที่บรรพบุรุษถ่ายทอดให้ไว้ จนสามารถนำมาเป็นอาชีพเป็นรายได้หลักจนถึงทุกวันนี้

4) สังสมความรู้เพื่อ “จัดระบบข้อมูล” ให้ง่ายต่อการใช้และเผยแพร่

ชุดความรู้ไม่ว่าจะเกี่ยวกับงานจักสาน หรือบริบทชุมชนหรือความเป็นมา เป็นไปขององค์กรหรือแม้กระทั่งข้อสรุปจากการประชุม ฯลฯ เหล่านี้ต่างถูกสังสมและจัดระบบข้อมูลไว้ในคอมพิวเตอร์ เพื่อให้ง่ายต่อการนำมาใช้ เช่น การทำเอกสารสิ่งพิมพ์ แผ่นพับ หรือเป็นฐานข้อมูลให้คนที่ต้องการ เป็นต้น

จากข้อสังเกตที่ผู้ศึกษาใช้วัตถุดิบประสงค์ จำแนก การจัดการความรู้ขององค์กรชุมชนผ่านการสังสมความรู้ในลักษณะชัดแจ้งออกเป็น 4 ประการข้างต้น จะเห็นว่าแท้จริงแล้วความรู้ที่สังสมใช้ว่าจะสามารถให้ประโยชน์ในการแปลงความรู้กลับมาสร้างความรู้ใหม่ เพื่อยกระดับทักษะ ความรู้ ความสามารถในการประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับรสนิยมของผู้ต้องการซื้อที่เปลี่ยนแปลงไปได้เท่า ๆ กัน แต่ทว่าความรู้ที่ถูกสังสม โดยมุ่งเน้นให้คนได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันโดยตรง จะมีผลให้เกิดการสร้างความรู้ใหม่ได้ดีกว่าความรู้ที่ถูกสังสม โดยมุ่งเน้นให้คนเรียนรู้ด้วยตัวเองจากวัตถุดิบของ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า วัตถุดิบประสงค์ในการใช้ประโยชน์จากการสังสมความรู้ต่างกัน ย่อมส่งผลให้ความสามารถในการสร้างความรู้ต่างกันด้วย